

Cyclo ergo sum, ik fiets dus ik ben

In de westerse traditie hebben we het lichaam eeuwenlang beschouwd als een ondergeschikt 'omhulsel' van de geest. Maar wat gebeurt er als we die gedachte nu eens omdraaien en ons verplaatsen in het gedachtegoed van filosoof, rugbyspeler, bergbeklimmer en zeiler Michel Serres? Hiervoor gaan we in gesprek met Aldo Houterman; amateur-wielrenner, auteur van het boek *Wij zijn ons Lichaam* en onlangs gepromoveerd op het filosofische gedachtegoed van Michel Serres. Een gesprek over de fenomenologie van het fietsen, de kracht van een peloton en de diepere betekenis van het rollende lichaam op twee wielen. Een soort *Vive le Vélo* waarin we ons afvragen waarom de fiets niet slechts een vervoersmiddel is, maar ook een middel tot duurzame emancipatie, intelligentie en het leren omgaan met de onvoorspelbare turbulentie van het leven. | Frank Gerritsen en Ger van Mossel

W e spreken Aldo Houterman op een vrijdagmiddag aan de vooravond van de wielerklassieker

Parijs-Roubaix, waar een peloton lichamen trillend over de kasseien van Noord-Frankrijk zal gaan denderen. Voor Aldo Houterman is deze klassieker meer dan topsport. Het is een levensfilosofie met een enorme geschiedenis die teruggaat naar de tijd toen mijnwerkers in Noord-Frankrijk op zondag de kasseien met de fiets te lijf gingen. Waar de Tour de France vaak een klinische en milieu verslindende exercitie in logistiek is, staat 'De Hel van het Noorden' symbool voor de rauwe wisselwerking tussen mens, fiets

en een weerbarstige omgeving en omstandigheden. Het is het fenomenologische decor waarin volgens Aldo de filosofie van Michel Serres tot leven komt.

Thousand unexpected figures; de breuk met Descartes en Kant

In aanloop naar de Koers

Sinds René Descartes de beroemde woorden *cogito ergo sum* (Ik denk, dus ik ben) uitte en vervolgens Immanuel Kant met zijn uitspraak *sapere aude* (Heb de moed je van je van je eigen verstand te bedienen) de mens als een rationeel autonoom individu opvatte, lijkt het westerse denken min of meer gevangen te zitten in een dualisme. De erfenis van Descartes is dat we onszelf hebben gedefinieerd als een rationeel subject dat toevallig in een fysiek lichaam huist. De erfenis van Kant is dat de mens zich door middel van de rede van zowel de natuur als 'bevoogding' dient te bevrijden.

In zijn onlangs met succes verdedigde proefschrift *Our body invents a thousand unexpected figures* dicht Aldo de filosoof Michel Serres niet alleen een centrale positie toe maar neemt Aldo Houterman ook

een interessante afslag. Eén van de centrale thema's in Serres' filosofie is namelijk de overeenkomst tussen de verschillende lichaamshoudingen en die van het denken. In tegenstelling tot Descartes en Kant is het lichaam volgens Serres in staat 'te begrijpen, te vergelijken en te analyseren'. Serres draagt zijn boek *Variations sur le Corps* dan ook op 'aan mijn gymleraren, trainers en berggidsen die mij hebben leren denken'. Wat zou een dergelijke ode voor groepsleerkrachten en vakdocenten LO kunnen betekenen?

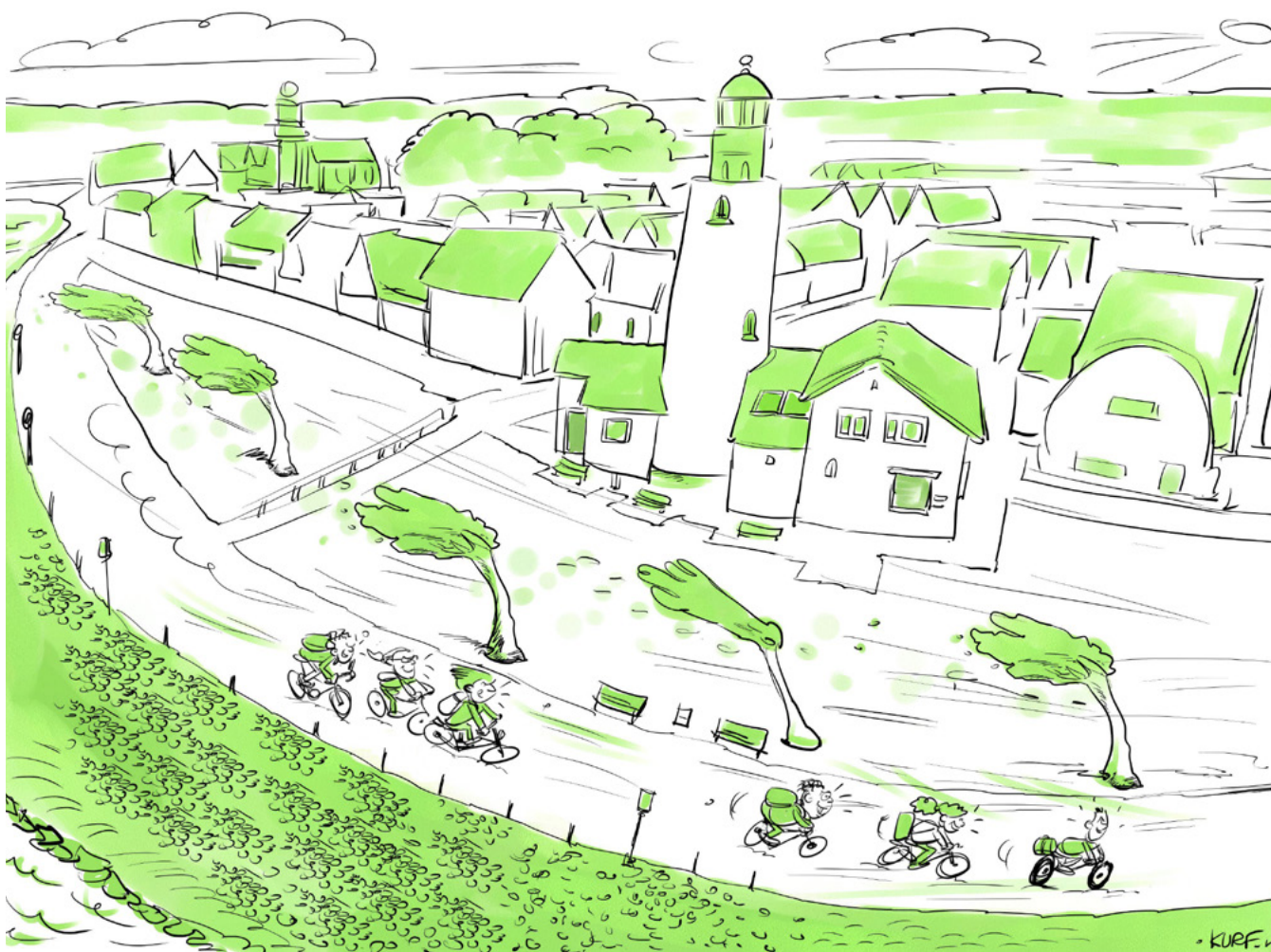
Voordat het hoofd denkt, begint het lichaam te trillen

Aldo Houterman ziet deze erfenis van met name Descartes terug; van de inrichting van onze klaslokalen tot uitspraken van sporters na het bereiken van de finish. Demi Vollering, een ogenschijnlijk autonoom en rationeel wielrenster, legt bijvoorbeeld na haar zege in De Ronde van Vlaanderen uit: 'Ik put kracht uit meditatie. We trainen ons lichaam tot het uiterste, maar we vergeten vaak dat het allemaal hierboven gebeurt', waarbij ze wees op haar slaap. Wie fysiek wil excelleren, moet volgens Vollering ook mentaal fit zijn.

In het onderwijs vertaalt dit zich naar een model waarbij stilzitten de norm is en bewegen slechts instrumenteel wordt ingezet om de mentale spanningsboog van kinderen enigszins beheersbaar te houden. Volgens de filosoof Michel Foucault is dit een vorm van politieke macht over het lichaam die zich direct op het biologische leven, de gezondheid en het beheer van de bevolking richt. Kinderen zitten urenlang achter hun iPad en schermen, terwijl hun lichamelijke 'zijn' naar de achtergrond verdwijnt. Bewegen wordt dan gereduceerd tot een preventief concentratie- en gezondheidsmiddel. De rekentoets staat op het punt

Volgens Serres is het lichaam in staat 'te begrijpen, te vergelijken en te analyseren'

van beginnen dus we gaan nu even tien minuten bewegen. Het lichaam wordt behandeld als een object dat onderhouden moet worden, in plaats van de essentie van wie we zijn.

Michel Serres stelt daar een radicaal ander perspectief tegenover. Voor Serres is het lichaam niet iets wat we 'hebben', maar wat we 'zijn'. De intelligentie van het lichaam gaat vooraf aan de cognitie. Houterman citeert Serres: "Voordat mijn hoofd denkt, begint mijn lichaam te trillen". Dit zou een fundamenteel ander inzicht voor de docent LO kunnen zijn. Het lichaam verwerkt informatie, anticipeert en handelt in real-time, nog voordat de hersenen een bewuste gedachte hebben geformuleerd. Die intelligentie zit in de vezels, in de zenuwen, in de adaptatie aan de wrijving. Wanneer een kind leert fietsen bijvoorbeeld, leert het niet alleen een vaardigheid; het ontdekt een nieuwe manier van 'zijn' in de wereld.

Het lichaam wordt behandeld als een object dat onderhouden moet worden, in plaats van de essentie van wie we zijn

De herintroductie van de rollende mens

Van huppelen naar rollen

De overgang van lopen naar fietsen is filosofisch gezien een interessante metamorfose. Serres zegt hierover dat kinderen eerder kunnen 'rollen' dan rechtop 'lopen'. Lopen is in feite een 'huppelende' beweging; kinderen gaan op en neer en vechten tegen de zwaartekracht bij elke stap. De fiets zet deze op-en-neergaande beweging om in een rollende beweging wat aansluit bij onze anatomie. Onze voet is niet plat, maar heeft

een 'bal', we zijn gebouwd om te rollen. De fiets is volgens Serres de herintroductie van de 'rollende mens'. Het is een machine die onze fysieke capaciteiten niet vervangt, maar versterkt en harmoniseert met de wereld. Fietsen is extreem efficiënt omdat we onszelf herkennen in de beweging. Het rollende lichaam is een bevrijd lichaam. Deze vrijheid kan een mens ervaren door bijvoorbeeld fietsend de Himalaya over te steken, snel even een boodschap te doen of zich gewoon even los te maken van een situatie.

De pedagogiek van de wrijving

In de moderne maatschappij proberen we alle onvoorspelbaarheid te voorkomen. We zetten kinderen helmen op, leggen rubberen tegels onder klimrekken, creëren een 'gebufferde wereld' waarin alle weerstand voor kinderen van tevoren weggepoetst wordt. Serres waarschuwt voor deze hang naar totale voorspelbaarheid. Hij wijst op de onvoorspelbaarheid van water- en luchtstromen: turbulentie is de natuurlijke staat van de wereld. Fietsen, mountainbiken, gravel biken, wielrennen en ook zeilen zijn de ultieme sporten van de turbulentie. De stroming van de wind bij het laveren op het water, het bonken over de kasseien, het vallen en weer opstaan in het peloton. "Er is altijd ruis op de lijn bij tegenwind, bochten en golven," aldus Houterman. Die ruis is essentieel voor de menselijke ontwikkeling.

Als ouders nog steeds beslissen dat ze hun kinderen alleen nog maar in de bakfiets of de auto naar school brengen, ontnemen ze hun kinderen de ervaring van de weerstand. Het rollende lichaam op een fiets ervaart de regen, de tegenwind, de helling of het in balans blijven op een fiets met een fietstas vol met kranten. Het leert dat de wereld niet stabiel is, maar dat je door bewegen een evenwicht kunt vinden in die instabiliteit.

De auto als pantser, de fiets als verbinding**Het gepantserde kind**

De opmars van de auto in onze stedelijke omgeving heeft verregaande gevolgen voor de identiteitsontwikkeling van jongeren. De auto fungeert daar als een pantser dat de kwetsbare mens beschermt maar ook isoleert. In de auto zit je in een klimaat gecontroleerde cocon, losgekoppeld van de geuren, geluiden

en gevaren van de straat. Wanneer ouders hun kinderen in een gepantserde auto naar de schoolpoort rijden, creëren ze een schijnveiligheid die de lichamelijke autonomie van het kind ondermijnt. Het kind leert niet om zich te verhouden tot de publieke ruimte; het lichaam blijft passief.

De emancipatiedrift op twee wielen

De fiets daarentegen is een 'geraamte-zelf'. Je drapeert je kwetsbare lichaam over een frame en gaat de confrontatie aan met de publieke ruimte. Dit heeft een enorme emanciperende werking. De geschiedenis van de fiets is onlosmakelijk verbonden met vrijheidsbewegingen. Vrouwen konden door de fiets voor het eerst zelfstandig het huis uit en zich onttrekken aan de sociale controle. Arbeiders gebruikten de fiets om zich te organiseren tussen fabrieken.

De Franse schrijver Emile Zola zei het ooit al treffend: "Als ik een dochter heb, leer ik haar fietsen, zodat ze zich leert verzetten." Door te fietsen neem je een eigen standpunt in de wereld in. Je bent niet langer een object dat getransporteerd wordt, maar een subject dat zijn eigen weg baant. Voor de leerling op de middelbare school is de fiets de eerste stap naar totale autonomie. Het is de 'vrijstaat' waarbij afspraken even niet gelden en je de wereld op eigen kracht ontdekt.

Naar een beweegrijke toekomst: de rol van ouders en docenten**De pedagogiek van het ongemak**

Iedere (toekomstige) pabo- en alo-docent zou moeten streven naar een 'beweegrijke schooldag' waarbij ieder kind minimaal een uur per dag beweegt, exclusief de lessen LO. Dit vraagt om een herdefiniëring van de

Wanneer een kind leert fietsen ontdekt het een nieuwe manier van 'zijn' in de wereld

rollen van deze docenten. Ze moeten niet alleen lessen LO verzorgen, maar optreden als 'aanjager en regisseur' van een beweegrijke omgeving. Dit betekent ook: het (ongemakkelijke) gesprek aangaan met ouders over hoe hun kinderen naar school (kunnen) komen. Een autovrije schoolomgeving is geen luxe, maar een pedagogische noodzaak. Als ouders kinderen in de 'bakfiets gooien' in plaats van ze zelf te laten ervaren hoe ze hun evenwicht moeten bewaren op twee smalle bandjes, ontnemen we hen een cruciale ontwikkelingsfase.

Aldo Houterman knikt instemmend en ziet aansluitend hierop de opkomst van een 'curling-generatie', waarbij ouders alle obstakels voor hun kinderen proberen weg te poetsen. De filosofie van Serres leert ons dat we het ongemak juist moeten opzoeken. Fietsen door de regen is geen straf, maar een les in veerkracht. Tegenwind is een fysieke dialoog met de elementen. De groepsleerkracht en docent LO moeten hierin het voortouw nemen door het klaslokaal en de gymzaal open te breken. Waarom de lessen biologie niet regelmatig buiten geven, waarom alleen buiten bewegen tot de herfstvakantie en tijdens de schoolexamens en de zalen bezet zijn? Het ervaren van de wind en de natuur zou een integraal onderdeel moeten zijn van het curriculum. Laat de leerlingen zich per fiets verplaatsen naar het bos en laat ze de aarde en de bladeren aan hun handen voelen. Dat is ervaringsleren in de puurste vorm.

Rollen op twee wielen een onmisbare schakel in de nieuwe curricula